

فرهنگ اصطلاحات

عرفان اسلامی

(فارسی - انگلیسی)

(انگلیسی - فارسی)

تهیه کنندگان :
گروهی از پژوهشگران

ویراستار : دکتر سید محمود موسوی

با مقدمه و اصلاحات
دکتر سید حسین نصر

دفتر پژوهش و نشر سهروردی

۱۳۸۲

فهرست مطالب

۷	پیش‌گفتار دکتر سید حسین نصر
۱۳	سخن ناشر
۱۳	ضرورت تدوین فرهنگ اصطلاحات علوم اسلامی
۱۷	سابقه‌ی تدوین فرهنگ‌های تخصصی
۱۸	تنگناها و مشکلات
۱۹	پدیدآورندگان
۲۰	تشکر و قدردانی
۲۵	پیش‌گفتار ویراستار
۲۵	محدوده‌ی واژه‌گزینی
۲۵	مراد از «علوم اسلامی» و «اصطلاح»
۲۷	مراحل انجام کار
۲۷	الف - شناسایی و گزینش منابع
۲۹	ب - واژه‌گزینی
۳۰	ج - ویرایش
۳۱	۱ - در ناحیه‌ی مدخل‌ها
۳۳	۲ - در ناحیه‌ی معادل‌ها

۳۵	تقدیر و تشکر
۳۷	فرهنگ اصطلاحات عرفان اسلامی
۳۵۹	اسماء و صفات الاهی
۳۷۱	فهرست منابع و مآخذ
۳۷۳	الف - منابع عمومی
۳۷۴	ب - منابع تخصصی

پیش‌گفتار دکتر سید حسین نصر

زبان عرفان زبان حال و مکاشفه و شهود است در قالب لسان بشری که عمدتاً زبان قال است و مفاهیم آن از تجارب حسی و برونی انسان سرچشمه گرفته و واژه‌های آن با شعور و وجدان عادی او مرتبط است. موفقیت گفتار در بیان حقایق درونی به‌رغم به کار بردن قالب لسان ظاهراً عادی، در این است که در بطن زبان، معانی درونی مستتر است و منشأ کلام بشری عقل قدسی و کلام الاهی است که پس از تنزل از مراتب وجود، به عالم ناسوتی قدم گذارده، ولی هنوز نیروی بازگشت انسان را به مراتب برین هستی در خود حفظ کرده است. بالاترین مثال این حقیقت، لسان وحی است و کلام پروردگار که در قالب زبان این جهانی، حقایق عالم معنا و مراحل اعلای وجود را بیان می‌دارد و اعجاز وحی نیز در همین حقیقت شگرف است. در اسلام عرفا با اتکاء به وحی الاهی و لسان قرآنی و نیز قدرت رمز و تمثیل که در زبان وجود دارد، به تدریج زبان خاصی برای بیان حقایق صوفیانه و عرفانی به وجود آورده‌اند که ظاهر آن در استفاده از واژه‌های زبان‌های متداول مانند عربی و فارسی با زبان عادی تشابه داشت، ولی باطن آن از عالمی دیگر حکایت می‌کرد. وانگهی

خواننده را در جست و جوی حقیقت، از عالم ظاهر به جهان درون رهنمون باشد.

طی چند قرن، یک فرهنگ غنی عرفانی در زبان فارسی به وجود آمد که در نوع خود در سطح جهانی کم نظیر و شاید بتوان گفت بی نظیر بود؛ چون زبان فارسی می توانست هم از واژه های قرآنی و ریشه های عربی و هم از واژه های زبان های ایرانی استفاده کند و چند، و نه یک نظام اصطلاحاتی برای بیان مطالب عرفانی به وجود آورد. عرفای فارسی زبان، هم از حق و تجلی و تعین و فنا و محق و محو سخن می گفتند و هم از خال و مو و ابرو، و هم از آتش و آتشکده و دیر مغان، و هم از ساغر و می و جام. در نتیجه، یک فرهنگ بسیار غنی اصطلاحات رمزی عرفانی به وجود آمد که پایه از برای تکوین ادبیات عرفانی فارسی شد و آن را یکی از غنی ترین ادبیات عرفانی و صوفیانه ی جهان ساخت.

سیر تکوین و تحوّل تاریخ زبان انگلیسی این چنین نبود. از یک جهت، زبان انگلیسی با زبان فارسی شباهت دارد و در یک امر مهمّ مشترک است و آن این که همان طور که زبان فارسی قادر است از واژه های عربی و مخصوصاً قرآنی و نیز کلمات مأخوذ از زبان های ایرانی و به ویژه دری استفاده کند، زبان انگلیسی نیز توان اخذ واژه از زبان لاتین و نیز زبان های ژرمانیک را دارد و به همین جهت، از موهبت یک ادبیات غنی و حتّی شاه کارهای مهمّ عرفانی برخوردار است. فرق اساسی این دو زبان از لحاظ عرفان، در این است که در چند قرن اخیر در انگلستان و سایر ممالک انگلیسی زبان چندان عنایتی به عرفان نشد و بسیاری از واژه های عرفانی مهجور و به فراموشی سپرده شد، در حالی که در بین فارسی زبانان، عرفان همواره زنده مانده است.

از قرن گذشته، نهضت ترجمه ی آثار صوفیانه و عرفانی که در سده ی نوزدهم مسیحی آغاز شده بود فزونی گرفت و بسیاری از متون مهمّ

عرفانی فارسی به زبان انگلیسی ترجمه شد، ولی بسیاری از مترجمان در مقابل مشکلات عدیده قرار گرفتند، مخصوصاً برای ترجمه‌ی متون عرفان نظری مکتب ابن عربی و پیروانش. این مشکلات، هم از به فراموشی سپرده شدن واژه‌های موجود در دوران جدید در غرب سرچشمه می‌گرفت و هم از از بین رفتن -روح درک رمز و تمثیل، و نتیجتاً عدم توجه به زبان رمزی عرفان و بالأخره هم از تفاوت بین ماهیت عرفان مسیحی و عرفان اسلامی. ولی به هر حال، برخی از مترجمان با موفقیت قابل توجهی روبه‌رو شدند و آثار پرارجی از خود به جا گذاشتند.

اکنون زمان آن فرا رسیده است که فرهنگ دقیق اصطلاحات عرفانی دوزبانه به طبع رسد و آنان را که دست‌اندرکار ترجمه‌ی آثار جاویدان عرفان اسلامی از زبان فارسی هستند یاری کند. جهان امروز سخت محتاج ترجمه‌های دقیق و رسا با اسلوب سنگین ادبی است که از تمام امکانات زبان انگلیسی استفاده کند و برای تحقق پذیرفتن این مهم، چنین فرهنگی کاملاً ضروری است. هم‌چنین برای غنای ادبیات فارسی و ایجاد آگاهی بیشتر از فرهنگ‌ها، تمدن‌ها و ادیان دیگر، لازم است شاه‌کارهای عرفانی دیگر ملل به زبان فارسی برگردانیده شود که این امر نیز محتاج به چنین فرهنگی است.

کتابی که از مدّ نظر خوانندگان محترم می‌گذرد، نخستین مجلد از مجموعه فرهنگ‌های اصطلاحات علوم و معارف اسلامی است که در حوزه‌ی علوم عقلی شامل: عرفان، فلسفه و کلام، اخلاق، منطق و در حوزه‌ی علوم نقلی شامل: فقه، اصول فقه، تفسیر و علوم قرآنی، رجال و درایه و ادبیات عرب است و در راستای نیل به این هدف بنیادی فراهم آمده است و اولین قدم مهم در این زمینه به شمار می‌آید. امید است به خواست خداوند و در آینده‌ای نه چندان دور، معادل‌های اصطلاحات این مجموعه به دیگر زبان‌های مهم نیز فراهم آید.

فرهنگ حاضر عمده‌ی اصطلاحات عرفانی را در بر دارد و واژه‌های فارسی منتخب آن به‌دقت برگزیده شده و انتخاب معادل‌های انگلیسی آن‌ها نیز به‌دقت انجام یافته و در تهیه‌ی آن از بسیاری از پراچ‌ترین ترجمه‌های دهه‌های اخیر استفاده شده است.

این جانب صورت نهایی این فرهنگ را به‌دقت مطالعه کرده و یکایک مدخل‌ها و معادل‌ها را از نظر گذرانده و معادل‌های بسیاری به آن افزوده و در مواردی نیز حک و اصلاح‌هایی در آن انجام داده‌ام. باید به دفتر پژوهش و نشر سهروردی و مدیر مسؤول محترم آن آقای صدری، در انجام این امر تبریک گفت و آرزوی موفقیت از برای ایشان و همه‌ی پدیدآورندگان این مجموعه، به‌ویژه دانشمند محترم آقای مصطفی ملکیان و نیز ویراستار محترم آن، آقای دکتر سید محمود موسوی، که در فراهم ساختن این مجموعه به‌ویژه فرهنگ حاضر زحمات فراوان کشیده‌اند، از درگاه احدیت متعال توفیق مسألت داشت.

راقم این سطور یقین دارد که فرهنگ اصطلاحات عرفان اسلامی کمک بزرگی برای مترجمان ایرانی خواهد بود و سهم بسزایی در بهتر برگردانیدن گنجینه‌های معرفت فارسی به جهان خارج خواهد داشت و وسیله‌ای ارزنده خواهد بود برای تبدیل کردن زبان انگلیسی به یک "زبان اسلامی"؛ یعنی زبانی که در آن معارف و ارزش‌های اسلامی، که در قلب آن عرفان قرار گرفته، به‌سهولت قابل بیان است و ادبیات آن زبان، خود حامل جهان‌بینی اسلامی است. هنگامی که اسلام وارد بنگال شد زبان بنگالی و ادبیات آن جزئی از عالم فرهنگی هندو بود، ولی دیری نپایید که همین زبان و ادبیات، به صورت یکی از مهم‌ترین زبان‌ها و ادبیات‌های اسلامی در آمد. چنین تحوّل‌ی اکنون در زبان انگلیسی نیز مشهود است و امید است که به یاری ترجمه‌های اصیل، و نیز نگارش مطالب مربوط به عرفان و حکمت اسلامی به زبان انگلیسی، این تحوّل با موفقیت کامل به

پیش‌گفتار دکتر سید حسین نصر □ ۱۱

مقصد رسد. در تحقق یافتن این مهمّ یقیناً فرهنگ حاضر سهمی خواهد داشت و نیز کمک خواهد کرد تا مترجمان از تشوّت و پراکندگی در برگرداندن متون عرفانی رهایی یابند.

والله أعلم بالصواب

سید حسین نصر

تیر ماه ۱۳۸۰

سخن ناشر

ضرورت تدوین فرهنگ اصطلاحات علوم اسلامی

امروزه با توجه به اهمیت گفت‌وگوی بین فرهنگ‌ها و آشنایی هر چه بیشتر و دقیق‌تر فرهنگ‌های گوناگون و تمدن‌های زنده‌ی دنیا با منابع و متون یک‌دیگر و به‌ویژه با توجه به اهمیت گفت‌وگوی ادیان مختلف به عنوان یکی از مهم‌ترین ساحت‌ها و عناصر سازنده‌ی فرهنگ و تمدن، ضرورت عرضه‌ی معارف بنیادین و متون معتبر دینی به زبان‌های گوناگون، بیش از پیش آشکار شده است. در این میدان رقابت، که پیروان همه‌ی ادیان به شکل‌های گوناگون در حال عرضه‌ی معارف دینی خویش‌اند، و امروزه گریزی از آن نیست، عالمان مسلمان باید در کنار عالمان دیگر ادیان زنده‌ی جهان خود را برای یک گفت‌وگوی جدی و سرنوشت‌ساز آماده کنند. بدون شک، معرفتی ابعاد گوناگون فرهنگ غنی اسلام و نشان دادن زیبایی‌ها و جاذبه‌های آن به مردم دنیا جز از طریق ترجمه و انتقال مفاهیم اسلامی به زبان‌های دیگر امکان‌پذیر نیست.

بدیهی است که در این راستا، اطلاع‌رسانی صحیح و بهنگام و تدوین فرهنگ‌های تخصصی دو یا چندزبانه در حوزه‌ی هر یک از رشته‌های

مختلف علوم و معارف اسلامی از نقش کلیدی برخوردار است. چنین تلاشی البته اگر به درستی صورت پذیرد، می تواند تا حدود زیادی و اصولاً تا آن جا که محدودیت های طبیعی ترجمه و انتقال مفاهیم از یک زبان به زبان دیگر اجازه می دهد، از ضعف ها و کاستی های زبانی و ادبی متون ترجمه شده بکاهد.

توجه به رشد روزافزون جریان الحاد و معنویت ستیزی در جهان که تخریب و ضدیت با همه ی ادیان و در رأس آنها ادیان ابراهیمی و از آن جمله دین اسلام را هدف گرفته است از یک سو، و دشمنی ها و عنادهایی که به انگیزه های مختلف با دین اسلام بخصوصه می شود و چه بسا در پاره ای از موارد ناشی از بد معرفی کردن فرهنگ اسلام و نتیجتاً بد فهمی آن باشد، می تواند بر اهمیت چنین تلاش علمی ای بیفزاید و ضرورت آن را بیش تر نشان دهد.

در حال حاضر، در بسیاری از دانشگاه های معتبر دنیا و به ویژه اروپا و آمریکا، دپارتمان های مطالعات اسلامی تأسیس گردیده و صدها استاد و پژوهشگر و دانش پژوه در گوشه و کنار جهان به کار مطالعه، تدریس و فراگرفتن مفاهیم و متون اسلامی مشغول اند و به جرأت می توان گفت حتی یک فرهنگ معتبر و جامع دویا چندزبانه که پاسخگوی نیازهای آنان باشد و در امر تفهیم و تفهم یاری شان رساند در اختیار ندارند.

البته از ده ها سال پیش، توسط شخصیت ها و مؤسسه های مختلف در سراسر جهان، در این زمینه تلاش های پراکنده ای صورت گرفته و اکثر اصطلاحات رشته های مختلف علوم اسلامی، به ویژه عرفان اسلامی و تصوف، فلسفه، اخلاق، منطق، فقه و... به درست و یا نادرست، دقیق و یا نادقیق، توسط بسیاری از اندیشمندان، که عمدتاً از شرق شناسان و اسلام شناسان بنام غربی هستند، به زبان های مهم اروپایی و به ویژه انگلیسی معادل گذاری شده است، که به حق تلاشی مبارک و قابل تقدیر